

дини до 1923 г. Този период включва два подпериода: времето от началото на века до войните и времето до 1923 г. Вторият период започва след Септемврийското въстание от 1923 г. и завършва с Девети септември.

Разбира се, една периодизационна схема е функционална само тогава, когато сама предполага своето динамично изменение. Защото всяко конкретно-историческо време „чете“ отново и често пъти по нов начин литературното минало и коригира представата за него съобразно съвременното му продължение. Така след Йордан Радичков ние по нов начин четем и неговите предходници Елин Пелин и Йордан Йовков, след поетите на 40-те години с нови сетива осмисляме търсенията на символистите и Далчев. С други думи, литературната традиция се разкрива не като канонична завършеност и затвореност „в себе си“, а като динамична цялост, в която не пресеква реструктурирането на нейния „идеален вътрешен ред“ по изрза на Т. С. Елиът. Това чувство за „единство и непрекъснатост“ на литературното развитие, за неговото пост фактум изменение неминуемо внася корекции в периодизационните поделби, доказвайки именно своеобразието на литературните процеси. Диалектическото единство на двата методологически принципа — иманентно-синхронния и историко-диахронния, „вътрешния“ с а м о р а з в о й и обуславящото „външно“ социално-историческо въздействие — поставя редица проблеми пред литературознанието. Тяхното решаване е винаги „предстоящо“ и несъмнено то се извършва и ще се извършва в границите на анализа на конкретното литературно явление. Този анализ, без това да е негова цел, ще ни доближава постепенно към абсолютната периодизационна схема, зачерквайки същевременно илюзията, че тя може да бъде някога постигната. Ето защо не трябва да звучи скептично признанието на Елка Константинова: „Може би изобщо е невъзможна една категорична периодизация на литературата, която винаги е толкова сложна, многообразна и цялостна в своето постепенно еволюиране.“ Но не е ли точно този оптимистичен скептицизъм и своеобразният залог за доброто бъдеще на литературната наука? Мисля, че разгледаните тук студии от книгата на Е. Константинова „Самобитно и общочовешко“, както и неспомнатите ѝ работи „Захари Стоянов и националното съзнание“, „Пътят на революционната ни проза през периода 1923—1944 г.“ и „За по-младите белетристични поколения“, дават позитивен отговор на този малко спекулативен въпрос.

Александър Йорданов

„ЕСТЕТИКА“ от ФРИДРИХ ШИЛЕР.

Сборник под ред. на проф. д-р Исак Паси
С., изд. „Наука и изкуство“, 1981

Излезе от печат „Естетика“ от Фридрих Шилер — предговор, въстъпителна студия и съставителство проф. д-р Исак Паси, превела от немски Валентина Топузова, редактор на превода проф. д-р Цeko Торбов. В тома се съдържат 31 статии, възникнали между 1781 и 1802 г., които очертават цялостно творческия път на мислителния Шилер. Съставителят на „Естетика“ въвежда читателя в теоретичните произведения на Фридрих Шилер, с уговорката за особена стойност на чисто естетическите студии, но без да изчерпва с това значението му като теоретик. Читателят, запознат от въстъпителната студия с духовното израстване на Шилер, може да осмисли по-широкото му представяне като необходимост — включването на литературна и изкуствоведска критика не преследва самоцелна изчерпателност, а документираща шурмерския и класическия период на творещата. Отправна точка в развитието на Шилеровата теоретична мисъл е литературната критика. В най-съществената си част тя е анализ на ху дожественото творчество на Шилер от времето на „Бурни устреми“ (статии между 1781—1785 г.). Освен това преходът към естетическите занимания на Шилер се представя именно чрез нея като еволюция на мирогледната и поетическата нагласа (в статиите между 1788—1791 г.). А в края на житейския си път „поетизиращият кантианец“ (И. Паси, с. 18) отново се връща към по-конкретните проблеми на литературната теория и критика (в статии като „Върху наивната и сантиментална поезия“, 1795/1796, „Мисли за употребата на обикновеното и низкото в изкуството“, 1802, „Върху употребата на хора в трагедията“, 1803).

Най-ранните Шилерови статии са интересни не само като опити да се доближат драмите му от същото време до разбирането на тогавашния читател. С подчертания социален патос в позицията на Шилер те са и доказателство за промените в едно литературно течение. Той се проявява ярко в рецензията върху „Разбойници“ — пиесата, наречена от автора си предизвикателство към облечената в съсловни привилегии сган. Той звучи в пламенната защита на потиснатите от „гражданския живот“ „най-божествени пориви... най-добри заложби за големи и добри дела“ (с. 88), които изпълчава преобразният спрямо историческата истина Фиеско. Същият този граждански заряд носи и трагическият конфликт в „Дон Карлос“ — Шилер обосновава Пoзa и Карлос като образи, необходимо и

неизбежно породени от условията на испанския феодален деспотизъм. Същевременно във всички ранни статии е ясно доловим и обясним интересът на твореца към проблемите на морала като проблеми човешки. Но той е познат и като проява на революционера в една изостанала, феодално разпокъсана Германия, където размисълът върху социалното преустройство закономерно насочва вниманието към индивида и неговото преобразуване. Затова в ранната Шилерова драматургия е залегнала наследената от немското Просвещение идея за литературата като средство за духовно (при невъзможността за политическо) обединяване на нацията. У Шилер тази традиция се конкретизира в убеждението за „театъра... като морален институт“: „Когато справедливостта ослепее за злото и затише в служба на пороците, когато злодеянията на силните се подиграват над безсилените и страхът свързва ръката на властта, театърът взема меча и везиите и призовава пороците пред страшен съд“ (с. 92). Задачите на изкуството и целите на социалните преобразувания са здраво преплетени в светогледа на Фридрих Шилер. Неслучайно Исак Паси извн естетическите статии се спира специално върху статията „Театърът, разгледан като морален институт“. Именно тя сигнализира най-ясно за читателя вътрешното предразположение на твореца да свежда естетическите си и социални проекти до един общ знаменател — морала: „Идеите на Кант допадат на Шилер, защото влизат в един *вече* настроен ход на мислите“ (И. Паси, с. 13). Този възглед е изведен на преден план във встъпителната студия на фона на поместените в това естетическо произведение („Върху основанието за удовлетвостта от трагични предмети“, „Върху трагическото изкуство“, „Писма до Готфрид Кьорнер“, „Върху грацията и достойнството“, „За възвишеното“, „Върху патетичното“, „Върху естетическото възпитание на човека в поредица писма“, „Върху моралната полза от естетически нрави“, „Върху възвишеното“). Но той се оказва и вътрешноприсъщ композиционен принцип в това „Естетика“ — върху него се гради равновесието между литературна критика и естетика. „При цялото новаторство на Шилеровата естетика спрямо неговото просветителско, шурмерско мислене — теоретично и поетично — тя, естетиката, е и в някаква степен продължение на просветителско-шурмерските традиции, техен завършек и увенчаване“ (И. Паси, с. 9). Изречено във встъпителната студия, това твърдение се подкрепя по най-безспорен начин от Шилеровите статии, написани между 1785 и 1791 г. Те отбелязват края на шурмерския период в немската литература и все още не попадат в категорията на онези произведения, чието създаване се съпътства от бурното разочарование на Шилер поради развоя на Френската революция. Става дума за статии като „Писма върху Дон Карлос“, „Върху Егмонт, трагедия от Гьоте“, „Върху Ифигения в Тав-

рида“, „Върху стихотворенията на Бюргер“, които позволяват да се проследи как класическият идеал на Шилер постепенно добива плът и кръв. Разнищвайки интригата на „Дон Карлос“ в Писмо осмо, Шилер споменава „една любима тема на нашето десетилетие“ — „разпространението на по-чиста, по-кротка хуманност... възможно най-голямата свобода на индивидите при най-големия разцвет на държавата, накъсо... най-съвършеното състояние на човечеството, което може да се постигне според природата му и според силите му“ (с. 140). От позициите на „красивата хуманност“ (с. 159) Шилер оценява характера на Гьотевия Егмонт и критикува у него онези качества, които изместват тежестта по посока на едностранчиво или лекомислено абсолютизираната виталност и ситивност на героя. В сюжета на „Ифигения“ от Гьоте пък Шилер подчертава онези моменти, които целят раздалечаването от античното произведение в името на цитираната вече „красива хуманност“. Но най-показателна е рецензията „Върху стихотворенията на Бюргер“. Тук Шилер защитава мисията на националния автор, като го разграничава от народния поет на основата на класическата представа за идеалния индивид. Нравственото облагородяване и усъвършенстване се обявяват за източник на творческото начало, а за цел на поезията се провъзгласява нравствено-естетическото възпитание на публиката. Сетивният подтик, надмощието на афекта са според Шилер както враг на нравствеността, така и на художествеността. Резкият критичен тон спрямо Бюргер без съмнение означава и присъда над собственото шурмерско минало. Шилеровият дял в класическата представа за хуманността, основаща се върху красивата нравственост, се определя от голямото относително тегло на моралното в нея. В този смисъл приведените статии са необходим увод към естетическите студии.

Самите естетически студии са безспорно сред най-значителното, което е оставил Шилер. Фактът, че са обхванати с такава прецизност в българското издание, говори за дълбоко вникване в личността на поета-мислител Шилер и в историята на немската литературно-естетическа мисъл. Встъпителната студия на Исак Паси, чието структурно и съдържателно изграждане потвърждава това впечатление, изцяло надхвърля рамките на придружителния коментар. Исак Паси откроява своеобразието на теоретика Шилер както чрез успешните му, така и чрез неуспешните опити да внесе корекции в Кантовия ред на мисли, но се интересува най-вече от това, как заниманията с Кант дават на Шилер творчески подход към естетиката и към проблемите на личността. Най-значителни по своята оригиналност изводи се налагат чрез тълкуването на понятието „игра“ като естетическо състояние, висше човешко състояние, при което всички сили на индивида достигат равновесие и хармонично единство, а така той се приближа-

ва до Винкелмановия статус на гръцките богове. Това е най-кратката и прегледна формула за приноса на Шилер в развитието на немската класическа литература — принос, съществен в руслото на немската просветителска традиция, обогатена чрез творческото преосмисляне на Кантовата философия. От играта, разтълкувана като основна естетическа и антропологическа категория в системата на Шилер, водят нишките към неговата поетика. Като обръща внимание върху усилията на Шилер да синтезира сетивното и рефлектиращото съзнание в поетическите категории, да търси не само равновесие, но и хармония между двете страни на човешката и творческата същност, Исак Паси разкрива и родството на Шилеровата поетика с естетиката и антропологията, с което дава изчерпателен отговор на един неизчерпан досега от изследователите въпрос. От тази платформа се открива интересна възможност: да се обясни амбивалентността на категориите „наивна“ и „сентиментална“ поезия, които съдържат белези както на типологична класификация, така и на литературноисторическа периодизация. Тази двойственост се оказва пряк израз на желанието за синтез между естетика и антропология, естетическа и социална проблематика.

В тома „Естетика“ са представени за първи път всички значителни естетически и литературнокритически произведения на Шилер (като изключим ранните преводи на „Театърът, разгледан като морален институт“ —

1880, 1899, и „Върху моралната полза от естетически нрави“ — 1895). Логично е те да събудят най-напред интереса на специалистите, обърнати към проблемите на естетиката, литературната и културната история. Но в една страна, където Фридрих Шилер по традиция и заслуга се е наложил със своя свободолюбив и човеколюбив дух като велик драматург, тази книга има какво да каже на най-широк читателски кръг. Ясната концепция на съставителя — да представи естетиката на Шилер на фона на цялостното му мирогледно и творческо развитие, нещо повече: да я вгради в този процес — улеснява достъпа и до най-философските произведения на Шилер. Високото качество на превода, което е гарантирано от редакторската намеса на такъв известен познавач на Кантовата философия у нас като Цеко Торбов, подкрепя най-активно духовното общуване с Шилер-теоретика. В работата на преводачката Валентина Топузова се чувства овладяването на богата лексика с разнообразни поетични, функционални и темпорални нюанси, терминологична точност и сигурност и прегледно смислово членение на фразата независимо от степента на сложност на изходната синтактична конструкция.

Поредното издание на библиотеката „Естетика и изкуствознание“, подготвено от един висококвалифициран колектив, ще обогати представите на българския читател за Фридрих Шилер.

Божидара Делишанова

Хроника

ГЛАВНИЯТ РЕДАКТОР ПРЕДСТАВЯ ЕСТОНСКОТО ФИЛОЛОГИЧЕСКО СПИСАНИЕ „KEEL JA KIRJANDUS“ („КЕЕЛ ЯА КИРЯНДУС“)¹

Месечно издание (всеки брой от 64 страници) на Естонската академия на науките и Съюза на естонските писатели, излизашо в Талин.

В сегашния си вид „Кеел яа киряндус“ се появява едва през 1958 г., но то е плод на една дълголетна национална традиция с генезис в революционните събития от 1905 г. Предходници на „Кеел яа киряндус“ са „Еести кеел“² от 1922 г. и „Еести кеел яа киряндус“³ от 1940—1941 г. От 1958 г. естонското филологическо списание подновява своето съществуване. Езикът се споменава наистина на първо място, но в съдържанието той все пак не заема централно място — на езикознание-

то днес е отредена само една трета от общия обем. Литературоведската тематика дава обилка на списанието, определя актуалното му професионално равнище. Страниците на „Кеел яа киряндус“ са открити както за теорията на литературата, така и за литературната история и критика — макар това деление на литературознанието да е твърде условно. Защото, както е известно, нито историята на литературата, нито критиката са възможни без познаване на теорията, а теорията от своя страна не стои извън времето, нито пък е безкритична. И публикуваните в списанието теоретични студии явяват само теоретичен характер. Така например младият литературовед Юри Талвет не така отдавна (1980, в бр. 11) изследва проблема за литературното време и пространство въз основа на чуждестранен литературноисторически материал. В същия брой е и студията на Мартин Нейтал относно понятието за субективно и обективно време в днешната естонска литература. А

¹ „Език и литература“ (бел. пр.).

² „Естонски език“ (бел. пр.).

³ „Естонски език и литература“ (бел. пр.).